Yazar

Esse

Allahverdi Eminov

Bahar Qarabağda yaşayır

(Mir Cəlalın "Bir gəncin manifesti" romanını oxuyarkən)

Bahar qar yorğanında uşüyür-mü?!

* Mir Cəlalın "Bir gəncin manifesti" romanını oxuyarkən) "Bir gəncin ma-nifesti" romanı haqqında düşüncələrim: Hər halda gecikşak da... Biz hələ da bir suala cavab tapmadıq ya da çətinlik çəkirik, ya da bu barədə analitik düşünmək is-təmirik: Bəzi ədabiyyat-anlayışı orta məktəb şagirdlərinə hansı istiqamətdə və hansı yaşlıların yaradıcılığı öyrənilməlidir? Formal baxımından məsələ bəlli-dir, tədris planlarında və proqramlarında nəzərdə tutulmuşdur. Və nəhayət, Mir Cə-lal irsi yeni nəsle öyrədilir.

Mərhum yazıçımız Mir Cəlal xüsusən gənc nəslin ən sevimli sa-nətkarıdır və şagird illərindən yə-dında "Bir gəncin manifesti" tasa-düfən qalmamışdır. Mir Cəlal gən-kəmli, bəlkə də yeganə mahsuldar və orijinal hekayələr qələma alan müəllif idi.

"Bir gəncin manifesti" əsəri (roman jannrin tələblərinə cavab verir) ne üçün tədris edilmə? - Suallna balka da birmanalı cavab vermək çətindir. Bəzilərə mara-gın-da esas da onu tuturlar ki, Azər-baycanda Sovet hakimiyyətinin qurulması ağ-runda inqilabi hərə-kat, yani inqilab əhval - ruhiyyəli badii əsərdir və şişik nümu-nəsi Mərdan obrazdır.

Man bir keçid kimi Bahar obra-zı haqqında danışmaq istəyirəm; çünki bu şə-niyetmə uşaqlarınınzın tipik suratidir və keçmişin körxək, ağrılı tarixçəsini özündə yaşadır. Mektabilər Baharın yaşadığı mü-hitli, onu anası Sonanı və qardaşı Mərdanı - bu üçlüyün psixologiya-sını nəzmləşyirlər, daha doğrusu, ədabiyyat müəllimi bu obrazları "a-çırsa" mənimsəməsə - dərsliyə hansı "qonaq" çağırılmalıdır? Bu günün ədabiyyat dərsliklərı ümumi halda bele bir "qəsb"da nəhəs ola-rlar. Va qəribədir ki, bu sahənin rəsmiləri özlərini müəllifə üçün is-tehkam qurşadırlar.

Şagirdlər ədabiyyatın tədrisin-dən "neyi" "necə" yaddaşlarında qoyurlar? Proqram va dərslik müəllifləri bu sualla cavabı tap-mağa tam borcludur. Ona g ra ki, yeniyetmeliyin va gənclıyn psiko-logiyası bu məsələdə sıradıdır. Şagirdə ədəbi zövq müqabilinda yanaşılmalıdır. Konkret Bahar va Sona obrazlarına qayıdardım. Mir Cəlal Bahar suratini yüksək va ta-rixi kontekstdə mahardla bir sıra mazlı-yatlarda yaratmışdır.

Bahar kimdir? Va hansı mühit-də körxək qəlbində hansı arzuları ilə yaşayır?

- Bahar kimsəsiz, atasız v yal-nız qardaşı Mərdan, anası Sonaya güvənən bir uşaqdır, mağrudur.

* - Dağ sana deyirəm!
- Korsan?
- Sənin tutundur?
- Düş deyərm, düş o budaqdan.
- Ehsan ağacıdır".

Beli, bu dialoqda Bahar çəkin-mir - basmayaraq quzu olmasa-dır... Mehriban-dır, körxək üreklidir. Bunu Baharı Ceyrana münasi-rən bizə yaraşmadı. nadan ə ə dilə-rimlə toxduğum xalça mənə ya-raşmadı? Kimdir bunlar?!Bu kəllapa-ça kimi üzümüzə qazıldı tərənni-mə çapqınlar kimdir? Haradan ba-sa-basa çapovula gəlibler, ne üçün? Na üçün?

"Yunan filosofu Heraklit yazırdı ki: "Xalq qanun yolunda öz evinin divarı üçün vuruşduğu kimi vuruş-malıdır". Bu fikrin səmimiliyi ana-sında Mir Cəlal daha cıddi məsələri gəlir qoyur: "Xalçanı satıb sandıq qayıdacaq hampaların birindan iki pud un alacaqdır. Qalan pulu gö-türüb qoğunun dalısınca gedacak. onun buraxıma-si, kəndə qayıt-maq üçün hökumət adamlarına rüşvət verəcəkdir".

Xalça məsələsinə qayıdaq: Yazıçı yüksək vətənpərvarlı hissi-ni bürüzə verir. Yalnız "Yusif - Zülə-yxa"nı dəyər - dəymə-zinə sat-maq barədə düşünən ananı bir kimsənin taassüfü aylıdır. Bu sas çağırış idi, müsəlman psixologiyasına xəbərdar-lıqdı...

Gönc nəsil bilməlidir ki, azər-baycanlı qadınlarımızda müəsəl kəyfiyyətlərin ahəstə olunduğu mü-təlim zonginliyi, ictimai münasəbət-lərin psixologiyası aşkarınış-dır. Lakin Sona xala timsalında, gen-tərbiyəsi alınış qadınlarımız da yox deyildir. Mir Cəlal onun obrazını maharatla yaratmışdır. Tacir xal-çaya yüksək qızıl pul tak-lif edir, təkidindan qalmır, hətta yalan ed atır: "İngilis almır, ay bacı, gör-sən ki, man almarım, "öz müsəlman qardaşın" deyirsə, Sona xalada ta-cirlərə məxsus aldat-ma, pul hərisi-liyi, yeri gələndə "Vətən mahumunu lanqeydlik karakterini duymaq fəhmi üçdür, "satmaram" deyib, xalçanı tökür. Bu epizodda ma-raqlı dialoldla qarşılaşırıq: "Xalçanın küləyi soyuq va kəsərli silah kimi inqilişin boz sifətina deydi. Mister vahmeyə düşmüş kimi geri, geri çəkildi. Ali çənəsini laxlatdı:... Ne-hayət, tacirin tərcümaçısına "hara getsə, onu man alacağam" sözlə-rindən sonra Sona xala dana da qazəbləmir, vətənpərvarlık hissi co-şur, "İlə atıram, yada sat-maram" qazəbiylə cavablandırır.

Mir Cəlalın sevorak yaratdığı Bahar obrazı, onun taleyi har bir oxucunu ya-şandan asılı olmadan düşündürür, soyuq rüzgarın çaldığı əlincən ağrılarını vücu-dunda yaşadır. "Bahar başını qaldırıb gö-yə baxdı, tamam qaranlıq qovuş-duğunu, qış gecəsinin bir qonxu ki-mi bar yani, işıq gələn har yeri basdığını görəndə vü-cudunu ilan kimi soyuq ve müdhiş bir vahime yendi. Ürəyi bala quş kimi döyün-dü, başı gicəlləndi. Addımlarını at-dı, haraysa talaşmak istədi. Yeni-dı, yeridi, qəssab-boğan uzaqlaşa bilmədi. İndi onun bütün damarları sancır, qulağı gərbə bir uğultu ilə tutulurdu... Addımını atdıqca daş hasar, ayaqlarını qara, iri ynələrlə dolu buz-lara yapışdırır, hərdən ayağında istı hiss edirdi, yeqin ki, axan qan olacaqdır".

Gənclərimiz üçün satırları oxu-maq, keçmişimizin qaranlıq üzlü adamlarını tanımaq va müstəqil-yimizi gələcəkdə daha da inkişaf etdirmək istəyi ilə yaşamaq, oxu-maq, şəxsiyyət kimi formalaşdır-maq va saire maqar qabahatdirmi?

Bahar qar yorğanına belənir, gözüne leti evleri, qızarmış tendir-lar, alovlu bu-xarlar görünür va üreyindən keçir ki, kaşl... Amma qulaqçağından "onların yıpsevi var" etirazı keçir. Sahibsiz özüdür, bir de boranlı kükə. Bu ili "sahibsiz" arasın-daki çarpışmada məğlub özüdür. Ölüm ayağında anasını deyir - adi ürpeciki arzu-lar-ar bürüyür. Va ne üçün? bu tale xidmətine oqurar olduğuna inan-maq istəmir. "Deyəsən, bu yorğan deyil, bu kə sudur, man suyun için-dayam? Bas menə sixib kiçildan simdir, hanı manim ayaqlarım? Dizlərim hanıdır? bəlkə-dir, man bu çöldə na gazıram?"

Bahar tərləmək istəyir, amma qolu duru ağac kimi sallanmışdır. Qardaşını umvanlan maktubu yoxlamaq istəyir uşaq etibarla. Bu da baş tutmur. eli yoxuy-du gözü ilə şüşə ile örtülmüştür. Belə an-larda yada ana varlığı düşur. "Ana ay ana. Anacan!" çağırışları da sibəsdir. Çünki: "Günahsız bir mahzuan xəyalında canlanan bu sesi boğmaq üçün qış bütün şid-çəllıla bağırdı. Sonan küçəda ac qurd kimi ulayır, soyuq gələn kimi xəsir, şaxta bela kimi durur, qar şiddətlə kəsirdi".

"Bir gəncin manifesti" romanı Mir Cəlalın yaradıcılığında, elaca da nəsri-mizin ən xörək va layə-qətli əsəridir.

Mir Cəlal insanların ozünün ti-pologiyasını təsvir etmiş va özü taəssüratla-rindan irəli gələrək so-sial - mənəvi problemləri ortaya qoymuşdur. Va bele bir mələm rəssional formulanı əsas götür-müdür. Fikrli taleləri radd edən kosmik har-moniya yetərinca de-yildir. Mənə fərdi taleler - obrazlar-da tacəssüma, estetik ümu-milaş-dırmaya cavabı verir va tabəl tas-virini - peyzajın fantomluğunu de-qiləşdirir, fikir poetikasını açır. Sanki sanadıdır, qeyri - yönüm axtarmağa ehtiyac qalmır, yani dishərmoniyadan uzaqlaşır. "

Mir Cəlalda rəssionallıq düz-gün badii biçimdə qoyulmuşdur. Peyzajın al-vanlığı, romanın kom-pozisiya bitkinliyi, dialoqlarını mə-qamında saxlanılması va sa-xlı müəllif tafsirinda verilməsi fikrimizə haqq qazandırır.

Man Mir Cəlalın "Bir gəncin manifesti"nə oxuyanda ötən əsrin 50-cı ilə-rində elə Bahar yaşın-daydım. Ədəbiyyat müəllimimiz bü-şagirdlərə tövsiyə edəli əsəri oxu-yaq. Hamın gözü mektabin kitabxa-nasından kitabı əldə oxudum. Xa-tirla-yıram. Çox gözəldi, İnsəlasiz yağan qar torpağı örtməzdi. Evdə damır soba yanır-dı, bayırda ise soyuq külək vıyıldayırdı. Anam menimçün yun corab toxuyurdu. Anam soruşdu: - Oğlum ne oxu-rsan? Deyəsən kitabı qurdan?

Ana. - Sesimi titrədi. - Hiçqır-dım. - Bahar qapıları dəyər, bir kimsə onu içə-ri buraxmır, anal

- Yazıq balam! Anam mə-yaxınlaşdı, bağrına sıxdı. - Qar Baharı, içəri dəvət ele, qar altında qalmasın he, sesle Bahar.

Külək saitləşməmişdi, men anamın ağuşuna sığındım ve yu-xuya getdim...